

Mainuš, František

V protektorátě po 15. březnu 1939

In: Mainuš, František. *Totální nasazení : Češi na pracích v Německu 1939-1945*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1970, pp. 27-47

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120341>

Access Date: 18. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

V PROTEKTORÁTĚ PO 15. BŘEZNU 1939

Mezi cizími dělníky, kteří po celá desetiletí jezdili do Německa za prací, byli také občané Československé republiky. Tradičně to byli sezónní zemědělstí dělníci hlavně ze Slovenska, z českého pohraničí, pak stavební dělníci i zaměstnanci jiných profesí. Po roce 1933 využíval nacistický režim svízelné ekonomické situace v ČSR zejména na pohraničí a poskytoval československým občanům německé národnosti zaměstnání, aby se je pokusil využít k vnitřnímu rozkladu republiky. Jako příklad může sloužit Hlučínsko, kam nacionálně-socialistická propaganda pronikala díky obratnému postupu německých činitelů, kteří zajišťovali zaměstnání občanům bez pracovní příležitosti. V posledních letech před druhou světovou válkou využívalo Německo obdobným způsobem i slovenské zemědělské dělníky a pokoušelo se v nich vzbudit protičeskoslovenské smýšlení. Československým orgánům nezůstalo utajeno, že naši občané byli do Německa lákáni poměrně výhodnými mzdovými podmínkami, dobrým přepočítávacím kursem a přitom ovlivňování protičeskoslovenskou propagandou.

Počet našich občanů odcházejících za prací do Německa nebyl nikdy příliš vysoký. Československé orgány záměrně povolovaly najímat na svém území jen část počtu, o nějž říšskoněmecké orgány žádaly. V dubnu 1938 rozhodla československá vláda dát souhlas k najmutí 4000 zemědělských dělníků pro Německo a 3500 pro území bývalého Rakouska.¹ Německé orgány žádaly tehdy jen ze Slovenska 3000 stálých a nejméně 8000 sezónních dělníků. Ministerstvo zemědělství však rozhodlo, že stálí dělníci se nebudou najímat vůbec a sezónní ve stejném počtu jako v roce 1937.² Příznivý kurs marky v létě 1938 činil zaměstnání v Německu výhodným. Avšak ani největší skupina našich občanů, zemědělstí dělníci, nečítala v létě 1938 více než 5500 osob.³ Československé orgány se snažily zjistit, do jaké míry ovlivňuje naše občany v Německu nacistická a protičeskoslovenská propaganda. Podle hlášení o zemědělských dělnících ze Slovenska byli někteří z nich vtaženi do politického života v Německu. Jedinci dokonce konali přednášky s cizí tematikou, nosili uniformy s hákovým křížem apod. Většinou se však věnovali pouze své práci, snažili se vydělat co nejvíce peněz, k čemuž měli příležitost. Stěžovali si však na vysoké ceny základních potravin. Méně nebo vůbec se nestarali o poli-

¹ SÚA, MSP, k. 4057. Čs. vyslanectví v Berlíně, 7. 4. 1938.

² Tamtéž. Záznam z 6. 4. 1938.

³ Tamtéž. Záznam z porad o najímání čs. dělníků z 13. 7. 1938.

tické dění.⁴ Říšskoněmecké orgány a instituce využívaly přítomnosti čs. občanů na svém území zvláště v kritických měsících před mnichovským diktátem. Německo mělo tehdy ještě značné potíže s umístěním svých nezaměstnaných, avšak přijetí několika tisíc cizích dělníků nebylo žádným zatížením pro vnitřní trh práce. Politickopropagační důvody činily ze zaměstnání čs. občanů v říši velmi atraktivní záležitost.⁵

Mnichovská dohoda a její důsledky byly pro Československou republiku katastrofální. Okleštěná druhá republika procházela hospodářskými a politickými změnami. Dny beznaděje a deprese poznamenaly široké vrstvy obyvatelstva na dlouhou dobu. Bylo však potřebné věnovat se každodennímu životu se všemi jeho těžkostmi a průvodními jevy, jaké přináší bouřlivá doba. Do zmenšeného území se odstěhovaly desetitisíce uprchlíků ze zabraného pohraničí. Byli to občané ze všech vrstev obyvatelstva, ponejvíce však státní zaměstnanci. V nových poměrech nebylo možné udržet plnou zaměstnanost a poskytnout všem dostatek pracovních příležitostí. Počet nezaměstnaných nabyl koncem roku 1938 nebezpečného rozsahu:⁶

země	30. listopadu 1938	31. prosince 1938
Čechy	56.654	63.164
Morava	26.531	39.568
Slovensko	20.189	35.606
Podkarpatská Rus	401	695
celkem	103.775	139.033

Nezaměstnaní se rekrutovali z těchto odvětví⁷ (stav z konce listopadu 1938):

zemědělství a lesnictví	3.188	hornictví	1.944
hutnictví	565	průmysl kamene a zeminy	1.737
sklářství	5.038	zpracování kovů	6.799
strojírenství	2.434	průmysl dřevařský	3.756
průmysl textilní	8.035	oděvnictví	3.681
potravinařství	1.863	stavebnictví	10.921
obchod	6.796	pomocní dělníci	28.542
pomocníci v domácnosti	3.634	svobodná povolání	1.571

Již na sklonku roku 1938 se o naše nezaměstnané začaly zajímat německé vládní kruhy. V prosinci požádala řííšskoněmecká vláda československé orgány o svolení, aby se větší počet zemědělských, stavebních a kovozpracujících dělníků mohl vystěhovat do říše, a to na dobu jednoho až dvou let. V úvahu připadali především svobodní občané české a slovenské národnosti. Ze ženatých ti, kteří byli ochotni

⁴ Tamtéž. Presidium ministerstva vnitra v Praze, 9. 7. 1938.

⁵ V prosinci 1937 bylo v Německu 994.784 nezaměstnaných. J. Kuczynski, c. d., str. 208.

⁶ SÚA, MSP, k. 4057. Počet neumístěných uchazečů za listopad a prosinec 1938.

⁷ Tamtéž.

odejet bez rodin. Zástupci československých úřadů neprojevili nad návrhem žádné zvláštní nadšení. Argumentovali tím, že na jaře 1939 bude potřebí aspoň 50 000 až 60 000 pracovníků pro stavbu silnic, zejména dálnice. Zástupci ministerstva zemědělství odmítali dát k dispozici zemědělské dělníky, neboť jich byl v českých zemích chronický nedostatek. Vláda byla nakonec ochotná dát souhlas k přestěhování do Německa jen stavebním dělníkům a pracujícím v kovoprůmyslu, pokud sami projeví zájem. Když nároky německé vlády byly stále naléhavější, rozhodla se československá vláda sdělit říšským kompetentním místům, aby nespolehala na početnou skupinu našich nezaměstnaných. Mnozí už překročili žádoucí věkovou hranici nebo byli z oborů, o něž německá strana nejevila zájem. Zástupci různých ministerstev v Praze se shodli na tom, že bude možné nabídnout v krajním případě Německu poštovní a železniční zaměstnance, pouze však pro oblast bývalého československého pohraničí, Sudety.⁸

Na sklonku roku 1938 sdělilo německé vyslanectví v Praze čs. ministerstvu zahraničí, že do Prahy přijedou zástupci říšského úřadu pro zprostředkování práce, aby projednali podrobnosti s najímáním čs. občanů na práce do Německa.⁹ Opravdu 13. ledna 1939 začalo v Praze závažné jednání zástupců německé a čs. vlády o najímání československých dělníků. Hned na počátku se českoslovenští zástupci přesvědčili, že říšskoněmečtí představitelé projevovali mnohem rozsáhlejší zájmy o české pracovní síly, než jak původně sdělili. Chtěli získávat dělníky všech profesí a zemědělské pracovníky ze Slovenska a Podkarpatské Rusi. Proto byli do Prahy urychleně povoláni zplnomocněnci obou zemských vlád, aby se účastnili jednání. Někteří zástupci odborových organizací se domnívali, že by československé orgány měly vést rozhovory s krajní opatrností. Objevily se dokonce názory, že by při dobré vůli bylo možno umístit v republice všechny nezaměstnané s výjimkou sezónních zemědělských dělníků.¹⁰ 19. ledna 1939 se obě delegace sjednotily na třech otázkách, jež však musely být ještě schváleny vládami obou zemí: a) dohodě o čs. sezónních zemědělských dělnících, b) dohodě o čs. stálých zemědělských dělnících a c) dohodě o čs. živnostenských dělnících.¹¹

Německé delegaci šlo při těchto jednáních o získání souhlasu k najmutí aspoň 41 000 českých a slovenských dělníků. Zástupci pražské vlády vyslovili požadavek, aby německé orgány bránily jakémukoliv najímání mimo úředně dohodnutou cestu. Podmínkou ke schválení smluv čs. vládou a k jejich uvedení do praxe se měla stát dohoda o převodu mezd a o problémech přepočítávacího kursu. Smlouva o sezónních zemědělských dělnících se opírala o podobnou úmluvu z 11. května 1928. Byla však upravena podle nově vzniklých podmínek. Stálí zemědělní dělníci byli povinni pracovat u zaměstnavatele, s nímž uzavřeli smlouvu, nejméně jeden rok. Československé orgány se zavazovaly působit na občany, aby smlouvy dodržovali. Kdyby je některý dělník porušil, neměla mu být napříště poskytnuta příležitost pracovat v říši. Zemské pracovní úřady měly přijímat požadavky říšskoněmeckých partnerů a přidělovat je k vyřízení podřízeným institucím pro zprostředkování práce. Tam se měli zájemci seznámit s pracovními podmínkami a podepsat pracovní smlouvy. Cestovní pasy jim měly vystavovat příslušné československé orgány bez zbytečných formalit a poplatků. Přestupu hranic měla předcházet lékařská pro-

⁸ Tamtéž. Zápis o poradě zástupců ministerstev. Praha 17. 12. 1938.

⁹ Tamtéž. Aktová pozn. z 30. 12. 1938.

¹⁰ Tamtéž. Zápis o poradě se zástupci odborových organizací, 16. 1. 1939.

¹¹ Tamtéž. Informace ministra sociální a zdravotní správy pro ministerskou radu, 20. 1. 1939.

hlídka spojená s očkováním. Prohlídky byly záležitostí německých lékařů. Pokud šlo o pracovní podmínky, ochranu při práci a veřejnou péči, stavěla smlouva stále zemědělské dělníky na roveň německým. Německé zákonodárství mohlo však stanovit výjimky pro cizí státní příslušníky. Smlouvy předcházely možnostem dvojího zdanění příjmů čs. občanů německými i čs. úřady. Německá strana se zavázala, že opatří pro všechny čs. pracovníky vhodné ubytování. Obdobné články byly také ve smlouvě o najímání průmyslových dělníků. Všechny tři smlouvy měly platnost do konce roku 1939 a automaticky se o rok prodlužovaly, pokud by je jedna ze smluvních stran nevyověděla.¹²

Němečtí zástupci velmi naléhali, aby jednání dospěla co nejdříve ke zdárnému konci, protože zemědělství i průmysloví dělníci měli do říše odjíždět již na sklonku zimy. Proto i smlouva o převodu mezd se připravovala na obou stranách bez jakéhokoliv otálení. Říšskoněmecké orgány navrhly československé straně, aby čs. občané posílali své úspory přes zvláštní konto č. 1081. Celková suma neměla překročit částku 15 miliónů marek ročně. Sezónní zemědělství dělníci směli měsíčně posílat nejvýše 35 RM (ročně 350 RM), čeledř 30 RM (300 RM ročně). Průmysloví dělníci vyučení 50 RM měsíčně (ročně 500 RM), nevyučení 40 RM (ročně 400 RM).¹³ V Praze posuzovala německé návrhy porada na úrovni ministrů, na níž byli přítomni také zástupci národní banky, kteří nedoporučili přijímat německý projekt, protože by ohrozil stabilitu čs. měny. Byl připraven vlastní návrh, jenž byl sdělen do Berlína.¹⁴ Na poradě zástupců obou stran, konané ve dnech 15.–18. února 1939 v Berlíně, došlo ke kompromisu. Českoslovenští dělníci mohli posílat své úspory v těchto maximálních hranicích: sezónní zemědělství nejvýše 310 RM ročně, čeledř 275 RM, vyučení průmysloví dělníci 450 RM a nevyučení 350 RM. Z těchto částek 50 % se mělo poukazovat přes speciální konto národní banky u německé zúčtovací banky a 50 % se převádělo přes zvláštní konto čs. národní banky u říšské banky. Pro vyúčtování úspor byl vzat kurs 1 RM : 7 Kč.¹⁵ Dohoda o převodu úspor se neměla týkat těch našich občanů, kteří neprošli oficiálním najímáním a odešli do říše „načerno“.

Smlouvy, uzavřené mezi československou a německou vládou o zaměstnání československých občanů v říši, měly řešit ožehavý problém velké skupiny nezaměstnaných a polozaměstnaných, kteří nenalézali v republice uplatnění. Vláda druhé republiky se pokoušela zmírnit nezaměstnanost mimo jiné zřizováním tzv. pracovních útvarů. Byly organizovány vojensky a podřízeny ministerstvu národní obrany. Nezaměstnané tam odesílaly okresní úřady. Ocitali se v nich nejčastěji občané, kteří se zdáli tehdejšími politickým činitelům nebezpeční svými názory. V pomnichovské republice to byly výlučně osoby levicového zaměření. V pracovních útvarech se soustředila jen nevelká část nezaměstnaných, takže problém zůstával otevřený. Před léty pomohly podobné útvary, avšak mnohem rozsáhlejší, odčerpat značné procento nezaměstnaných v nacistickém Německu.¹⁶

¹² Tamtéž.

¹³ Tamtéž. Záznam z 3. 2. 1939. Telefonát zástupce čs. vlády dr. Brablece o návrzích něm. strany.

¹⁴ Tamtéž. Porady 4. 2. 1939 se účastnili m. j. ministři Šádek, Feierabend, Čipera a guvernér národní banky K. Engliš se dvěma řediteli.

¹⁵ Tamtéž. Záznam z 20. 2. 1939.

¹⁶ R. Olšovský a kol., Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1939–1945. Praha 1961, str. 499. Koncem února 1939 bylo v pracovních útvarech na 10.000 osob. SÚA, MSP, k. 4057. Počet neumístěných uchazečů v prosinci 1938.

Situace uprchlíků z pohraničí a nezaměstnaných v pomnichovské republice nebyla růžová. Jen od 20. září 1938 do konce dubna 1939 se přistěhovalo do českého vnitrozemí asi 190 000 osob. Podle povolání bylo mezi nimi nejvíce dělníků, státních zaměstnanců a živnostníků. Téměř 39 000 osob požádalo o zaměstnání, polovina z nich bezvýsledně.¹⁷ V některých podnicích byli zaměstnanci propouštěni, jinde se zkracovala pracovní doba, protože klesal objem objednávek, nebyl dostatek surovin a paliva. Také zbrojní průmysl produkoval nezaměstnané, protože markantně klesaly zakázky pro armádu. V zimních měsících se zvýšil počet nepracujících v důsledku pravidelných sezónních výkvů. Není divu, že možnost nových pracovních příležitostí se mohla stát vábívým lákadlem pro tisíce našich občanů, zřepásících s mimořádně nepříznivými poměry. Veřejnost byla včas informována o smlouvách uzavřených s říšskoněmeckou vládou. Zemský pracovní úřad v Praze oznámil již 28. února 1939 všem okresním úřadům v Čechách, že se v dohledné době započne v českých zemích s najímáním asi 2000 horníků a 18 000 kvalifikovaných i nekvalifikovaných dělníků pro železniční stavby na německém území. Najímání měly provádět okresní zprostředkovatelný práce. Německá strana žádala, aby poplatky za cestovní pas nebyly vyšší než 12–15 Kč. Protože uchazeči byli nemajetní, úřady měly požadovat jen pětikorunový kolek k žádosti o zprostředkování a 1 Kčs za úřední výkon. Současně rozepsal zemský pracovní úřad kvóty osob připadajících k zprostředkování. Obdobným způsobem se konaly přípravy k zahájení akce i na Moravě, na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Všude se mělo postupovat obdobně.¹⁸

Bylo připraveno všechno potřebné, aby první tisíce našich občanů odjely v nejbližších týdnech za hranice vlasti, do Německa. Na počátku března 1939 sdělilo ministerstvo dopravy, že může uvolnit pro práci v říši okolo 17 000 stavebních dělníků, protože již bylo nuceno propustit okolo 14 000 zaměstnanců. Zástupce ministerstva hospodářství z Bratislavy přijel na poradu svolanou do Prahy s ujištěním, že na Slovensku budou najaty slíbené počty osob. Slovenský představitel žádal, aby zástupci odborové organizace mohli provádět kontrolu celé akce a chtěl dosíci svolení německých orgánů, aby slovenští kněží směli čas od času navštívit své krajany.¹⁹ Představitelé německé a československé strany dojednali již i odjedy transportů. První měl odejet z Prahy 30. března. Cílem měl být Brunšvik a měl mít 700 osob. Na 31. březen byl plánován zvláštní vlak z Brna do Braniborska s 500 osobami. Připraveny byly také odjedy z Kolína, Plzně, Olomouce, Moravské Ostravy, vždy po 120–200 osobách.²⁰

Obsazení Čech a Moravy německou armádou a vznik slovenské republiky změnily od základu právní základnu, na níž byly smlouvy založeny. Smlouvy uzavíral suverénní stát. Na jeho místě byl od poloviny března 1939 nově vzniklý protektorát

¹⁷ R. Olšovský, c. d., str. 501.

¹⁸ SÚA, RP, k. 856, II-4-5100. Zemský centrální pracovní úřad Praha, 28. 2. 1939. Kvóty: Praha 3000, Plzeň 750, Domažlice 150, Klatovy 150, Sušice 100, Nepomuk 100, Rokycany 200, Strakonice 100, Vodňany 100, C. Budějovice 450, Velešín 250, Trhové Sviny 250, Třeboň 350, J. Hradec 200, Veselí 100, Tábor 100, N. Brod 600, Chotěboř 250, Hlinsko 250, Skuteč 150, Polička 400, Vysoké Mýto 250, Humpolec 150, Litomyšl 180, Kolín 500, C. Brod 100, Ústí n. O. 100, Kostelec n. O. 250, Chrudim 200, Pardubice 400, H. Králové 300, Náchod 200, Mladá Boleslav 400, Nymburk 100, Louny 200, Rakovník 200, Slaný 300, Kralupy 280, Kladno 200, Čáslav 250, Beroun 160, Příbram 200, Sedlčany 80, Milevska 100, Blatná 100, Hořovice 100, N. Bydžov 100, Hořice 150, Světlá n. S. 100, Kutná Hora 100.

¹⁹ SÚA, MSP, k. 4057. Zápis o poradě ze 7. 3. 1939. Porada se konala 25. 2.

²⁰ Tamtéž, k. 4059. Jednání zástupců MSP s něm. úředníky dr. Siepmanem a Wohrabem koncem ledna 1939.

Čechy a Morava a slovenský stát. Tyto změny se nutně musely projevit v dalším vývoji vztahů mezi Německem a těmito novými útvary i pokud šlo o problém občanů protektorátu a slovenské republiky a jejich využití mimo hranice.

V době mezi Mnichovem a 15. březnem se ocitli četní obyvatelé české národnosti, kteří zůstali v obsazeném pohraničí, na různých pracovištích roztroušených po celém Německu. Po obsazení pohraničních oblastí propouštěli němečtí podnikatelé hromadně české dělníky a přijímali za ně Němce.²¹ V místech se souvislým českým osídlením, například na Opavsku nebo v hnědouhelném revíru v Čechách, jevila se situace pro české námezdní pracovníky velmi špatně. Naděje na získání pracovní příležitosti v čs. republice nebyly vždy reálné, takže propuštění museli zpravidla přijmout nabídku pracovních úřadů. Z národně politických důvodů, kvůli oslabení českého živlu, museli odcházet na práci většinou do velmi vzdálených oblastí Německa. Na podzim 1938 odjížděly první skupiny našich občanů do středního i severního Německa, do Berlína a jinam. Někteří pracovali při výstavbě dálnic, například na úseku v oblasti Erfurtu a Jeny, jiní na železnicích apod.²²

Dochované dokumenty nedávají možnost podrobněji sledovat české občany z pohraničí, kteří se jako první seznámili s poměry v říši. Je však jisté, že nové politické orgány na čs. obsazeném pohraničí, v tzv. sudetské župě, dělaly všechno možné, aby do německého prostředí odešlo co nejvíce Čechů. Lze to doložit mnoha příklady. Dokonce i mladí chlapci, vycházející ze škol, nenašli příležitost vstoupit do učení nikde jinde než daleko v Německu, v nejlepším případě ve zcela německých oblastech Sudet.²³ Většina českých rodičů odmítala poslat své chlapce z domova, a tak podstatná část české mládeže na pohraničí zůstala bez kvalifikace. Také zavedení povinného roku (Pflichtjahr) pro české dívky u německých sedláků, vesměs na území staré říše, bylo motivováno snahou oslabit český živel. Česká děvčata se snažila všemožně vyhnout ročnímu pobytu v Německu, zvláště když se jeho západní oblasti, kam jich většina bylo posílána, staly terčem útoků spojeneckého letectva. Protože povinný rok se vztahoval jen na dívky svobodné, bylo nejvhodnější obranou vstoupit do stavu manželského. To také mladé Češky činily, navzdory rozhořčení nacistických funkcionářů.²⁴ Také v dalších letech posílaly německé pracovní úřady české síly na vzdálená pracoviště v Německu, ale jejich potřeba stále rostla i v samotném pohraničí. Dokonce tam byli posíláni i protektorátní Češi. Nakonec značná část českých mužů i žen dostávala pracovní příležitost v místních podnicích.

Obsazení Čech a Moravy nikterak nezdrželo odjezd českých občanů na práce do Německa. Již za tři dny po příchodu okupačních armád jednali zástupci ministerstva sociální a zdravotní správy se zástupci civilní správy u německé branné moci. Byli to říšští účastníci dřívějšího jednání dr. Siepmann a Wohlrab. Šlo o konkrétní kroky při realizaci dřívějších dohod. Oba němečtí zástupci byli toho názoru, že i za změněné situace bude možné považovat smlouvy z 19. ledna 1939 za platné. Čeští zmocněnci žádali, aby se najímání provádělo za těchto předpokladů: a) nejdříve měla být kryta potřeba místního zemědělství, b) budou najímány jen

²¹ M. Myška, Ostravsko mezi Mnichovem a 15. březnem 1939. Slezský sborník 1963, str. 270 n.

²² J. Bartoš, Národně osvobozené hnutí na severní Moravě 1938–1945. Šumperk 1965, str. 19.

²³ F. Mainuš, České školství v pohraničí za nacistické okupace se zvl. zřetelem k severní Moravě a Slezsku. Slezský sborník 1959, str. 277 n.

²⁴ J. Orlík, Opavsko a severní Morava za okupace. Z tajných zpráv okupačních úřadů z let 1940–1943. Ostrava 1961, str. 64.

Arbeitsamt Zlin
Úřad práce Zlin.

Zlin, den 15. I. 1943 194

G. Z. 702-
J. z. 1943

Verpflichtungsbescheid

auf Grund der Reg. Vdg. Nr. 154/42, über Massnahmen zur Lenkung der Arbeitskräfte; Abschnitt Dienstverpflichtung

Herrn (Frau, Fräulein)
Pan (paní, slečna)

Výměr o příkázání

podle vládního nařízení číslo 154/42, jímž se činí některá opatření o řízení práce; část příkazovací.

Sie werden hiermit über die Zeit vom
Příkazujete se tímto na dobu od
für Dienstleistung als
do práce jako

20. I. 1943

bis
do
bei
u

Lisabon

in verpflichtet.

Sie haben sich pünktlich am
Iste povinen hlásiti se přesně dne

bei dieser Arbeitsstelle einzutinden (zur Abfahrt auf dem Bahnhof, b. d. A. A. - Zweigstelle)
na uvedeném pracovišti (k odjezdu na nádraží, u úřadu práce - pobočky)

in einzutinden.

Uř. M. 302

Přidělení do Berlína v roce 1943

Arbeitsamt Zlin
Úřad práce
Zweigstelle
Pobočka úřadu práce

Arbeitsamt
Zweigstelle Ungarisch Brod

Wolfgang Nr. VII/12-Januar-
Eis. abjed. 2395
Ber. Nr.
Skup. pov.

in Berlin

Herr - Frau - Fräulein
Pan - paní - slečna

Trošková Katerina, geb. 23. 2. 1916

Hilfsarbeiterin

UNGARISCH BROD, den 9. 1. 1943

Unterstützt - Postlos

Der Überbringer wurde eingestellt ab
Dorušel byl přijat do práce dnem
Der Überbringer wurde nicht eingestellt, weil
Dorušitel nebyl přijat do práce, protože
Der Überbringer hat die Arbeit abgelehnt, weil
Dorušitel ornicht angenommen práci, protože
Wünschen Sie weitere Auskunft?
Třete-li další přidělení?
Die Stelle ist bereits belegt durch
Misto bylo meztím obsazeno

den
die

Unterstützt u. Firmenstempel - Podpisa rozličky

Příhláška pro nového zaměstnavatele

Anmerkung

- Die Kontrollkarte ist nur für den Gebrauch innerhalb der Göring-Konzern-Werke und deren Vertragstempel bestimmt. Jeder Mißbrauch, insbesondere der gleichzeitige Besitz von mehreren Kontrollkarten ist verboten und wird strafrechtlich verfolgt.
- Auszahlung der Löhnung findet nur gegen Vorlage der Kontrollkarte statt.
- Bei Lohnauszahlungen versteht die Zahlstelle der Firma die Kontrollkarte mit ihrem Kontrollstempel (Firmenname und Firmennummer) in dem für die betreffende Lohnwoche vorgesehenen Felde.
- Ohne Kontrollstempel im Felde der abgelaufenen Woche und ohne Lichtbild ist die Kontrollkarte ungültig.
- Bei Überstellungen oder Dienstaustritt des Arbeiters ist die Kontrollkarte im Arbeitseinsatz abzugeben.
- Der Verlust der Kontrollkarte ist sofort dem Arbeitseinsatz der unten angeführten Reichswerke zu melden.

Reichswerke Aktiengesellschaft Alpine
Montanbetriebe „Hermann Göring“, Linz a. d. D.

HL 22025 (VII, 45) Nr. 2050 - 15.04.0 - Q/0173 2859

Kontroll - Karte

№ 134362

Gültig für Arbeiterinnen
die bei Vertrag - Firmen der
Göring - Konzern - Werke
Wohlfahrtsamt Linz

Ohne vorerwähnten Kon-
trollstempel ungültig!

K. Jaromir

19.1.1919 ^{N. 20} Heinrichs

Geb. am in

Protektorat - Böhmen

Staatsangehörigkeit

Angestellter

Wohnlager 31 - Haid

Wohnplatz bzw. Wohnung in Linz

Göring

Hierin in *Linz* Werk

Ort der Ausstellung
25.8.44

Datum *Linz* Stempel und Unterschrift

Závodní průkaz

Nicht Reichsdeutscher 40/III P

Ersatzkarte für Arbeitsbuch N 76296

§ 4 Abs. 2 der 1. Durchführungs-Verordnung zum Gesetz
über die Einführung eines Arbeitsbuches vom 16. 5. 1935.
§ 11 der Anordnung des Präsidenten der Reichsanstalt vom 18. 5. 1939.

Name: *Wona*
(bei Frauen auch Geburtsname)

Vorname: *Jaroslav*

Geburtsort: *Prag* Kreis: *Prot. P. 16*

Geburtsstg: *31. 10. 1921*

Berufsgruppe u. -art: *3375*

Wohnort: *Berlin - E. 2*

Straße: *Neue Königstr. Nr. 26*

Die Ersatzkarte hat Gültigkeit bis zum *17. 1. 44*

19 *23. MRZ 1943* und ist spätestens bis zu diesem Zeitpunkt dem
Arbeitssamt zurückzugeben. Erhält der Inhaber sein altes
Arbeitsbuch zurück oder wird ein neues Arbeitsbuch aus-
gestellt, so ist die Ersatzkarte dem Arbeitssamt zurück-
zugeben.

Berlin den *23. MRZ 1943*
des Arbeitssamts *Berlin*
Im Auftrage *B.A.*

(Eigenhändige Unterschrift des Inhabers)

AN 8-6 NR 219 Die A 5 100 000 3 41 C 2767

Náhrada za pracovní knížku

přebytečné pracovní síly, které se budou ucházet u veřejných zprostředkovatelen a konečně c) německá strana se postará sama o zajištění zemědělského dělnictva a čeledě ze Slovenska, protože jen ona může v nových poměrech jednat s novým státem jako rovnocenným partnerem.²⁵ Účastníci schůzky dohodovili i technické podrobnosti spojené s přípravou odjezdů apod. Lékařskou prohlídkou měli najatí dělníci procházet ještě před odjezdem, nikoli až po překročení hranic a navíc u českých lékařů. Namísto cestovních pasů pro jednotlivce stačilo jen povolení k hromadnému odcestování. Přejímacími stanicemi se staly Lovosice a Moravská Ostrava. V dalších týdnech byly rozšířeny o Břeclav pro transporty do Ostmarky – bývalého Rakouska.²⁶

Najímání českých lidí začalo 23. března 1939. V Čechách a na Moravě působili říšskoněmečtí verbíři, delegovaní říšským ministerstvem práce z Berlína. Bylo jich 34 a byli rozdělení do šesti skupin se sídly v Praze, Plzni, Kolině, Moravské Ostravě, Olomouci a v Brně.²⁷ V každé skupině byly čtyři osoby, jen v Brně měla náborová skupina sedm členů. Zbývající byli ponecháni v rezervě. Berlínské ministerstvo práce vybavilo své zaměstnance průkazem, který je opravňoval najímat na území protektorátu pracovní síly. Okupační a samosprávné orgány jim neměly překážet v jejich činnosti, naopak, měly jim poskytovat všemožnou pomoc a podporu. Náborová akce se rozjela na plné obrátky. Ve městech i na vesnicích se objevily vyhlášky a plakáty s upozorněním, že se koná ve vyznačených dnech najímání do Německa. Na některých místech zveřejňovaly obecní úřady termín nábory vyhláškami nebo bubnováním. Podle sdělení zemského ústředního pracovního úřadu v Praze se konalo najímání 23. března od osmi hodin v Olomouci, Prostějově, Vyškově, Slavkově, Kyjově, Brně, Židlochovicích, Blansku a Jevíčku.²⁸ Říšskoněmečtí náborčí byli s prvními zkušenostmi spokojeni. Pochvalovali si spolupráci s českými orgány, které jim vycházely všemožně vstříc. Také zájem o zaměstnání v říši byl slibný. Hned v prvních dnech však příslušníci náborových komisí nevyvíkali seriózností. Ostatně jinak tomu nebylo ani v dalších měsících. Ve snaze dosáhnout co největšího úspěchu slibovali uchazečům lepší podmínky, než byly ve skutečnosti, ať již šlo o mzdy, ubytování, stravování apod.²⁹

V několika dnech se podařilo najmout početnou skupinu našich občanů. Do 31. března bylo připraveno k odjezdu 9500 českých mužů. První transporty měly odejet v termínech, které byly dohodnuty na konci ledna 1939 při československo-německých jednáních. Skutečně 30. března odejel první transport z Prahy do Brunšviku a odvezl 813 osob. Téhož dne odejely ještě dva transporty. Jeden z Kolína a druhý z Plzně, oba do stejné cílové stanice, do Brunšviku. Den na to byl vypraven vlak, v němž byli muži z Ostravy a Olomouce, taktéž do Brunšviku. Konečně 1. dubna odejel transport z Brna do Berlína.³⁰ Za první tři dny odcestovalo z protektorátu 1952 českých pracovníků.³¹ Zplnomocněnec říšského ministra práce v Brně plánoval odjezd dvou zvláštních vlaků denně tak, aby do 18. dubna bylo odbaveno 11 000 českých dělníků. Z prvních měsíců se dochovaly v poměrné úplnosti seznamy trans-

²⁵ SÚA, MSP, k. 4057. Záznam z 20. 3. 1939.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ SÚA, RP, k. 867, II-4-5100. Přípis úřadu říšského protektora z 23. 3. 1939.

²⁸ SÚA, MSP, k. 4059. Zemský úřad práce Praha, 21. 3. 1939.

²⁹ SÚA, RP, k. 867, II-4-5100. Zápis o poradě na ministerstvu sociální a zdravotní správy s vedoucími najímacích skupin, 25. 3. 1939.

³⁰ Tamtéž. Hlášení zplnomocněnce říšského ministra práce, 3. 4. 1939.

³¹ Tamtéž.

portů do Německa.³² Každý den odjížděl z některé větší stanice v Čechách a na Moravě aspoň jeden zvláštní vlak, v některé dny i více, aby odvážely stovky našich lidí do říše. Mezi 12. dubnem a 12. červnem jich odjelo 42 257. V tomto čísle nelze spatřovat úplný stav. Ve statistikách nebyli podchyceni totiž jednotlivci i menší skupinky, překračující legálně hranice pravidelnými železničními spoji.³³

Dvuměsíční výsledky transportů dokazují značnou intenzitu prvních náborových akcí a dokumentují úspěch najímacích skupin. Vždyť za tuto poměrně krátkou dobu získaly pro Německo mnohem více českých pracovníků než předpokládala původní smlouva (41 000 čs. občanů, ovšem z celého území někdejší Československé republiky v pomnichovských hranicích). Vystává proto otázka, zda čs. občané rádi a dobrovolně odjížděli do Německa, jak to prohlašovaly okupační i protektorátní úřady. Třeba vycházet z připomenuté skutečnosti o velké nezaměstnanosti před příchodem okupantů, kterou umocnily v zimních měsících 1938/39 ještě tisíce sezónních dělníků. Když se vzápětí po 15. březnu 1939 objevily vyhlášky o náboru na práce do Německa, doprovázené lákavými sliby, nepřekvapilo, že o ně byl zájem. Hlášení vedoucích náborových skupin dokazují, že v březnu a v dubnu se najímali a posílali do Německa v první řadě nezaměstnaní. K nim přibýli demobilizovaní příslušníci armády, pro něž se nenašlo doma dostatek pracovních příležitostí. Nezaměstnaní viděli v práci za hranicemi zatím jediné východisko. Přesto již v prvních fázích organizovaného, a na první pohled dobrovolného náboru, spolupůsobily některé momenty, nemající s dobrovolností nic společného. Oběžník zemského pracovního úřadu v Praze z 24. dubna 1939, určený okresním úřadům práce v Čechách a na Moravě, znovu připomínal, že se k pohovoru musí dostavit všichni práceschopní, kteří pobírali podporu. Kdo by z nich odmítl nabízené zaměstnání, byť za hranicemi, musel počítat s použitím právních norem. Mohl se ocitnout v pracovním útvaru a byl by mu odebrán příspěvek v nezaměstnanosti.³⁴ Protektorátní občan bez zaměstnání neměl příliš na vybranou. Ať chtěl nebo nechtěl, byl nucen přijmout zaměstnání v říši, k čemuž ho nutila nejen jeho ekonomická situace, nýbrž i tlak úřadů. Už tehdy bylo třeba počítat s obavami z okupačních orgánů, zejména ze zásahu německé policie a gestapa. Nábor dělníků počátkem okupace nelze tudíž označovat jednostranně jako dobrovolný, při němž hlavním motivem byla hospodářská nevyhnutelnost, s níž tisíce našich lidí předstupovalo před najímací komisí. Mimoekonomický nátlak rozdílné intenzity existoval už v těchto prvních fázích organizovaného náboru.³⁵ Náborové skupiny se již po několika týdnech setkávaly se stále menší ochotou českých lidí přijímat zaměstnání v Německu. Nebyly výjimkou případy, že se do středisek dostavil jen nepatrný počet evidovaných nezaměstnaných a z nich jen malá část projevovala ochotu odejet za hranice protektorátu. Počátkem května 1939 uskutetnil zplnomocněnec říšského ministerstva práce spolu se zástupcem zemského úřadu práce v Praze inspekční cestu k některým najímacím skupinám. Všude našli dojem, že zájem českých lidí o práci v říši poklesl a výsledky najímání byly tomu úměrné. Například v Brně se dostavila z 1400 evidovaných nezaměstnaných na náborové středisko 4. května jen polovina a z ní pouze 50 osob bylo získáno.

³² Z. Konečný, F. Mainuš, Pracovní nasazení Čechů v Německu před druhou světovou válkou. SPFFBU C 16.

³³ Přesný počet českých dělníků v Německu nebyl znám ani nejvyšším říšským a protektorátním úřadům.

³⁴ SÚA, RP, k. 885, II-4-5450.

³⁵ J. Houser, c. d., str. 157 n.

Všichni nezaměstnaní byli přítom písemně uvědoměni a pozváni k pohovoru. Komise v brněnském středisku byla nucena 210 osob zprostit „povinnosti“ nasazení v Německu. Mnozí předvolaní se totiž vykazovali potvrzením o zaměstnání. Nezůstalo však tajemstvím, že většina podobných potvrzení, s nimiž se brzy setkávaly všechny náborové komise, byla podvržená a měla zbavit pozvané osoby „dobrovolného“ odjezdu do říše.³⁶

Česká veřejnost posuzovala najímací akci od prvních dnů neobyčejně odmítavě. Docházelo ke společenskému bojkotu rodin dělníků pracujících v říši. Ilegální organizace vyzývaly v letácích české občany, aby nezapomněli na vlasteneckou povinnost k národu. V jednom z letáků, zachyceném počátkem července na Kroměřížsku, stojí: „Výstraha: Varujeme, prosíme, upozorňujeme ty, kteří mají v úmyslu jeti do Německa za prací, aby za žádných okolností nejezdili. Proč? Důvody: Náš dobrý vůdce chce všechny mladé muže naučiti dobře německy, aby u nás z dlouhé chvíle netropili nějaké pikle proti němu. Nařízí nám tím hlavní tepnu a krev pomalu vytéká; co bude, až všechna vyteče? Smrt a s mrtvolou může každý dělati co chce. Proto znovu prosíme, víte-li o někom, že chce odejet, varujte ho, zadržte. Jdeme za pravdou.“³⁷ Odmítavý postoj české veřejnosti vůči Čechům, kteří prohlašovali, že odjíždějí do Německa dobrovolně, se výrazně promítal i na všeobecně patrném poklesu počtu zájemců. I když protektorátní tisk a rozhlas zdůrazňovaly, že nábor do Německa je dobrovolný, měly jen částečně pravdu. Svědčí o tom například zpráva ilegálního výboru „Věrní zůstaneme“ z 9. května 1939, podle níž dělníci, odjíždějící 6. května ve třech vlacích z Prahy do Hamburku, veřejně prohlašovali, že jedou do Německa z donucení a A. Hitler z nich bude mít pramalou radost.³⁸

Úřad říšského protektora vysvětloval menší výsledky náborových komisí od počátku května 1939 mimo jiné příchodem jarního období, kdy se zvyšovala poptávka po pracovních silách v protektorátním hospodářství. Současně však působily i další nepříznivé okolnosti. Vedle odmítavého postoje české veřejnosti k odchodu dělníků do Německa se začaly projevovat první důsledky nespokojenosti českých občanů s podmínkami v říši. Šířily se zprávy, že nemohli včas posílat svým rodinám ušetřené peníze, nebyli zařazováni na pracoviště s přihlédnutím k předchozí kvalifikaci apod. Protože však okupační orgány předpokládaly, že v protektorátě bylo ještě koncem dubna více než 65 000 nezaměstnaných, rozhodl úřad říšského protektora zintenzivnit náborovou akci, hlavně v obvodech Prahy, Českých Budějovic, Kolína, Hradce Králové, Brna a Olomouce.³⁹ Dosud byli najímání vesměs muži, avšak od počátku května měly odjíždět také české ženy. V první fázi mělo být najato asi 2500 žen do továren na výrobu konzerv. V úvahu připadaly především ženy propuštěné z továrny na výbušniny v Semtině a pak svobodné mladší ženy z oblastí, kde jich byl nadbytek. Komise měly věnovat zvýšenou pozornost náboru mládeže, protože odborníci z úřadu říšského protektora se domnívali, že mladých pracovních sil je v protektorátě přebytek.⁴⁰

Protektorát měl krýt ze svých zdrojů i potřebu zemědělských dělníků. Říšský mi-

³⁶ SÚA, RP, k. 862, II-4-5010. Zpráva o inspekci u najímacích skupin. Praha, 8. 5. 1939.

³⁷ SÚA, PMR, k. 3729. Presidium ministerstva vnitra, 2. 8. 1939. Obdobné letáky se vyskytly i na Kladensku. Viz V. Král, c. d. sv. III, str. 98.

³⁸ Acta occupationis Bohemiae et Moraviae. Praha 1966, sv. II. Dokumenty z historie čs. politiky 1939–1943. Dok. č. 350, str. 433.

³⁹ SÚA, RP, k. 915, II-4-5500. Zpráva o pracovním nasazení ze 4. 5. 1939.

⁴⁰ Tamtéž.

nistr práce totiž rozhodl, aby 10 000 slovenských zemědělských dělníků, připravěných jako v minulosti odejet na jaře do českých zemí (nyní do protektorátu), pracovalo v Německu. Slovenská vláda projevila s touto nenadálou změnou plnou spokojenost. Jenom několik set slovenských občanů odešlo na jaře ilegálně na Moravu.⁴¹ Nakonec počátkem léta svolila slovenská vláda po složitém vyjednávání okupačních úřadů v protektorátě s příslušnými místy v Berlíně také k oficiálnímu zprostředkování svých občanů na zemědělské práce do protektorátu. Bylo najato více než 7000 slovenských zemědělských dělníků. Z toho se umístilo v Čechách 4583 sezónních dělníků a 934 čeledě, na Moravě 1736 sezónních dělníků a 93 čeledě.⁴² Také v dalších letech měl protektorát značné obtíže s příchodem sezónních zemědělských a lesních dělníků ze Slovenska. Samotní Slováci byli po léta zvyklí jezdit na zemědělské práce do českých zemí a neměli ani za nové situace žádné zábrany vracet se na stará místa. Poměry na Slovensku se však změnily, a to i po ekonomické stránce, takže problém sezónních dělníků v protektorátě se stával každým rokem aktuálnější. Zástupci protektorátní vlády poukazovali na neúnosnost dalšího nábory do Německa z obavy před nedostatkem dělníků. Ministr Klumpar tlumočil názor vlády s přáním, aby se zastavilo najímání do Německa aspoň na jeden měsíc, než by se vyřešily a ustálily potřeby pracovních sil v protektorátním hospodářství. Avšak jeho námítky okupační činitelé odmítli. Byly prý motivovány více národně politickými aspekty než důvody hospodářskými.⁴³ Mezi směrodatnými funkcionáři na nejvyšších okupačních úřadech totiž panovalo přesvědčení, že protektorátní vláda začala váhat a dokonce projevovала odpor proti vysílání českých lidí do Německa hlavně proto, že chtěla zabránit úbytku Čechů a jejich dlouhotrvajícímu pobytu mezi německým obyvatelstvem. Hospodářské důvody byly příslušníkům protektorátní vlády pouze záminkou.⁴⁴ Ve skutečnosti šlo protektorátní vládě opravdu o dostatek pracovních sil, jichž odchodem do Německa ubývalo. Je možné a pravděpodobné, že někteří členové tehdejší vlády skutečně pozorovali s obavami odjezd desetitisíců českých mužů a pochopili i druhé, mnohem hlubší nebezpečí celé akce.

Požadavky říšskoněmeckých kruhů z Berlína na pracovní síly, tlumočené prostřednictvím okupační správy v Praze, byly stále větší. Původně se předpokládalo, že podle smlouvy z 19. ledna 1939 bude v protektorátě najato asi 21 000 dělníků. Ale již počátkem května byla tato kvóta zvýšena na 40 000; podle hlášení z poloviny června byla skutečně splněna. To však zdaleka nebyly poslední požadavky. Protektorátní vláda svolila přes některé nespělé protesty, aby se dále najímalo. Okupační orgány slíbily, že budou respektovat některá místní přání. Například měly být zvýšeny mzdy zemědělským dělníkům v protektorátě, aby se zmenšilo nebezpečí, že dělníci těchto profesí odejdou za hranice. V případě, že by se v protektorátě projevila nedostatek pracovních sil, měl být čeští dělníci vráceni. Konečně okupační správa slíbila, že zastaví nábor v oblasti, v níž se projeví nedostatek pracovních sil.⁴⁵ Říšské úřady a okupační instituce v protektorátě sledovaly však v první řadě svůj cíl: získat co nejvíce pracovních sil pro říšské hospo-

⁴¹ SÚA, MSP, k. 4067. Praha, 30. 11. 1939.

⁴² SnÚA, MV, k. 1191, č. 9682/40.

⁴³ SÚA, ŘP, k. 915. Zpráva ze 4. 5. 1939.

⁴⁴ Tamtéž, k. 276. Zpráva říšskému ministrovi vnitra, 1. 8. 1939.

⁴⁵ SÚA, ŘP; k. 915. Zpráva ze 4. 5. 1939.

⁴⁵ SÚA, MSP, k. 4057. Přípis úřadu říšského protektora, 10. 5. 1939.

dářství bez ohledu na zájmy protektorátních zaměstnaneckých kruhů. Dobře věděly o protektorátních rezervách a pokládaly za vyloučené, aby odchod několika tisíc dělníků podstatně narušil průběh zemědělských či investičních prací.

Protože nábor do Německa se stal jedním z hlavních úkolů okupačních orgánů, nestačilo brzy k jeho zvládnutí provizorium pověřence říšského ministerstva práce a jeho spolupracovníků. U úřadu říšského protektora vzniklo proto oddělení, označené jako skupina X, pověřené vedením pracovních a sociálních záležitostí protektorátních příslušníků. Toto oddělení převzalo na sebe najímání a vysílání českých lidí do říše.⁴⁶ Nábor prováděly prakticky i nadále komise, jejichž počet se zvýšil ze šesti na osm. Vypracovávaly plán činnosti vždy na týden dopředu, a to ve shodě se skupinou X úřadu říšského protektora a s vědomím příslušných referentů protektorátního ministerstva sociální a zdravotní správy. Velmi úzce spolupracovaly s úřady oberlandrátů.

Nejvyšší představitelé okupačních úřadů nařídili, aby se najímali pouze čeští protektorátní příslušníci. V prvních týdnech totiž nebyly výjimkou případy, že se také němečtí zájemci pokoušeli získat výhodnější zaměstnání v Německu. Mezi německým obyvatelstvem žijícím v protektorátě nechyběli takoví, kteří doufali, že vzniklá politická situace změní od základů jejich dosavadní život. Mnohým se jejich sny rozplynuly. Sliby náborových komisí byly zpravidla velmi lákavé a podléhali jim i protektorátní Němci; věřili ve výhodnější uplatnění mezi soukmenovci než v českém prostředí. Jenže odchod Němců z Čech a Moravy nebyl v souladu s plány nacistických veličin. Podle nich se měl v protektorátě posilovat německý živel a všemi prostředky oslabovat český. Proto nařízení a oběžníky oberlandrátů a jiných okupačních orgánů neustále zdůrazňovaly, že je zcela nepřipustné, aby místní Němci odcházeli na práci mimo hranice protektorátu.⁴⁷

Německý denní tisk v protektorátě i v říši přinášel inzeráty, hledající pro Německo vysoce kvalifikované pracovníky. Úřad říšského protektora byl zásadně proti tomu, aby se touto cestou získávaly pracovní síly, protože to podkopávalo organizovaný nábor. Hlavní příčinou však byla obava, aby prostřednictvím inzerátů nehledali v říši uplatnění protektorátní Němci. Okupační orgány se musely starat, aby všichni práceschopní němečtí soukmenovci dostali v protektorátě dobré umístění a nehledali lepší možnosti v říši. Ve všech odvětvích výroby i v okupační správě byli němečtí příslušníci umísťováni vždy přednostně. Německý živel v protektorátě byl početně slabý, ale byl posilován příchodem říšských Němců. Úřad říšského protektora nenamítal nic proti tomu, když se v novinách objevovaly inzeráty hledající německé zájemce pro pracovní příležitosti v protektorátě.⁴⁸ Všechny pracovní úřady v říši byly seznámeny se záměrem okupačních orgánů a věděly, že není připustné, aby němečtí zájemci z protektorátu dostali jakákoliv místa.⁴⁹ Dokud všichni němečtí obyvatelé v protektorátě neměli zajištěno slušné zaměstnání, což se v prvních měsících po 15. březnu nepodařilo do důsledku provést, stávaly se případy, že před přijímacími komisemi někteří Němci zapřeli svou národnost nebo se snažili odejet do říše na vlastní pěst. Nářky německých obyvatel, že Češi byli

⁴⁶ SÚA, ŘP, k. 862, II-4-5010. Pozn. o schůzi na úřadě ŘP 21. 4. 1939, kde se projednával vznik odd. X.

⁴⁷ 1. 5. 1939 vydal úřad ŘP nařízení, že se do Německa smějí najímat výlučně české pracovní síly. StA Brno, B 251, k. 64, č. 6720. Praha, 1. 5. 1939. Přípis podepsal K. H. Frank.

⁴⁸ SÚA, ŘP, k. 953, II-4-5556. Říšskému ministrovu práce, 14. 8. 1939.

⁴⁹ Tamtéž, k. 867, II-4-5450. Praha, 13. 6. 1939.

posílání na dobře placená místa v říši, kdežto oni museli zůstat v zaměstnáních méně výhodných nebo byli dokonce bez zaměstnání, velmi rychle zmizely poté, když byli všude preferováni. Od září 1939 také proto, že značná část německých mužů byla povolána do armády. Do protektorátu přicházeli mnozí zájemci z říše, lákáni výhodnými podmínkami a poměrným bezpečím.

Odchod českých lidí do vzdálených míst plně odpovídal plánům okupantů. Byli spokojeni zejména s tím, že do Německa odcházelo mnoho příslušníků ze sociálních i věkových skupin, jež mohly být nejnebezpečnějšími potencionálními protivníky režimu. V prvních transportech bylo mnoho nezaměstnaných, kteří ztratili svá místa v důsledku mnichovských událostí. Dále tam byli lidé z pracovních táborů, kam byly za druhé republiky s oblibou posílány nezaměstnané osoby levičového smýšlení. Také mnoho demobilizovaných vojáků se ocitlo v transportech. Každý Čech, žijící mimo hranice protektorátu, znamenal krůček vpřed v řešení české otázky zeslabováním českého živlu. Proto okupační úřady byly původně ochotny podporovat i vystěhovalectví celých rodin. V prvních měsících po 15. březnu se někteří čeští dělníci ucházeli o povolení k přestěhování rodiny. Úřad říšského protektora získal u některých berlínských orgánů porozumění pro toto vystěhovalectví. Říšské ministerstvo práce požádalo presidenty zemských pracovních úřadů, aby se starali o přestěhování rodin protektorátních příslušníků a působili na podnikatele, kteří jim mohli opatřit byty a uhradit stěhovací náklady.⁵⁰ Několik českých rodin se do říše skutečně přestěhovalo. Zájem okupačních orgánů v protektorátě nesdílel rozhodující muž pro tyto otázky, H. Himmler. Již v polovině srpna 1939 oznámil velitel SD a SIPO u úřadu říšského protektora oberlandrátům, že zakazuje co nejpřísněji vydávat rodinným příslušníkům českých dělníků, pracujících v Německu, propustky k jejich návštěvě, a že je zcela vyloučeno, aby se jejich rodiny za nimi stěhovaly.⁵¹ V polovině září 1939 vyšlo také nařízení velitele pořádkové policie, které zakazovalo stěhování rodinných příslušníků protektorátních dělníků na území říše.⁵² Nejvyšším říšským orgánům se zdálo stěhování českých rodin pravděpodobně nebezpečným zjevem. Považovaly za rozumnější, aby rodinní příslušníci zůstali v protektorátě a nevytvářeli v říši nežádoucí české ostrůvky. Pokus okupačních orgánů v protektorátě o oslabení českého živlu vystěhovalectvím celých rodin ztroskotal na odporu Berlína. V dalších letech odjžděli mimo protektorát jen Češi bez rodin.

Mezi německými podnikateli byl o české dělníky pozoruhodný zájem. Tehdy byly rozestavěny mohutné investiční celky, závody, dálnice apod. a zaměstnavatelé potřebovali doplnit pracovní síly o dělníky z protektorátu. Také někteří drobní zaměstnavatelé, jako hostinští, hoteliéři, řemeslníci apod. projevíli zájem o nový zdroj pracovních sil, jichž se jim doma nedostávalo. Češi z protektorátu byli pro ně přínosem z hlediska kvalifikace i zkušeností a rovněž ekonomicky byli výhodní. Proto se vedle řízeného náboru objevili na území protektorátu verbíři, označovaní úředními místy jako divocí. Po městech a vesnicích, zejména v blízkosti hranic, jezdili lidé, kteří přemlouvali české muže a ženy, aby přijali zaměstnání u různých firem. V prvních týdnech po březnu 1939 nebyl ještě dokončen systém najímání do všech důsledků. Bylo například možné působit na funkcionáře okupační správy nebo na některé úřední činitele protektorátních institucí, a s jejich pomocí

⁵⁰ Tamtéž, k. 915, II-4-5500. Berlín, 5. 7. 1939.

⁵¹ StA Brno, B 257, k. 13, č. 5450. Praha, 15. 8. 1939.

⁵² SÚMV, R 109-4-2. Berlín, 14. 9. 1939.

obcházet oficiální najímání a provádět nábor ve své režii. Již 7. dubna 1939 upozorňoval ústřední pracovní úřad v Praze, že některé okresní úřady zprostředkovaly české dělníky německým firmám bez vědomí ministerstva sociální a zdravotní správy.⁵³

Koncem dubna 1939 musel úřad říšského proktora ohlásit ministerstvu práce do Berlína, aby se v budoucnu všechny žádosti o pracovní síly soustředily v jeho kancelářích. Pracovní úřady v říši byly uvědoměny, že musí přestat najímání českých dělníků mimo vědomí úředních orgánů. Němečtí zaměstnavatelé neměli vysílat soukromé agenty do protektorátu o obcházet tak úřední nábor.⁵⁴ Snaha okupačních úřadů o monopolní vliv narážela na řadu vážných obtíží. Zájemci o české pracovní síly i nadále používali různých cest, jak dosáhnout splnění požadavků. Obraceli se na známé v protektorátě a žádali je o pomoc. Spoléhalo se na ohlas inzerátů, jimiž zaplavovali protektorátní tisk. Na scéně se objevili tak vlivní zájemci, že dosáhli výjimky při poloilegálním nebo dokonce ilegálním náboru. Nejvýznamnějším z nich byly podniky H. Göringa. Na několika místech stavěl tento koncern obrovské provozy a potřeboval množství pracovních sil. Přes snahu okupačních úřadů ovládnout monopolně najímání pracovních sil získal již počátkem dubna pracovní úřad v Dolním Sasku svolení říšského ministerstva práce, aby ve vlastní režii hledal české dělníky pro výstavbu závodů H. Göringa ve Watenstedtu.⁵⁵ Velikou iniciativu ve stejné záležitosti vyvinuly podniky téhož koncernu v Linci. Na jaře a v létě 1939 obcházeli jejich zaměstnanci (většinou protektorátní občané) vesnice v Čechách a na Moravě, aby na besedách, v restauracích a hospodách přemlouvali české muže k odjezdu do Lince; lákali je velmi příznivými pracovními, mzdovými a jinými podmínkami. Vedení závodu vydalo i český leták, který ubezpečoval protektorátní dělníky, že překročení hranic bez úředního svolení a dokladů je snadnou záležitostí.⁵⁶ Tištěné dopisy, rozšiřované českými zaměstnanci firmy H. Göring-Werke v Linci v severovýchodních Čechách, líčily všechny výhody zaměstnání, mimo jiné dobré ubytování, výborné stravování v závodních kantýnách a pochopitelně možnost značného výtěžku. Cestovné do Lince hradila každému novému zaměstnanci správa podniku.⁵⁷ Z různých zpráv o „černém“ najímání Čechů na výstavbu továren v Linci i jinam vyplývá, že vedení podniku H. Göringa posílalo do protektorátu své verbíře, které odměňovalo za každého najatého dělníka. Dokazuje to příklad, jenž vzbudil značnou pozornost okupačních úřadů. 19. května 1939 došlo v Brně před budovou Novina ke sročení davu asi tisíce občanů. Sekretariát Národního souručenství prováděl nábor do říše. Mezi tajemníkem Trojovským a několika členy fašistické gardy došlo ke střetnutí, poněvadž tito odrazovali před prací v Německu. Trojovský se svými lidmi již delší dobu najímal české dělníky do Lince a na stavbu dálnice Břeclav-Linac. Za jednoho najatého prý dostával, podle sdělení brněnského oberlandráta, 4–5 RM. Jeho činnost dosahovala pozoruhodných výsledků, jak dosvědčují události z května 1939, kdy se na jeho výzvu dostavilo k najímání několik set osob.⁵⁸ Uvedený případ byl ovšem pro mimořádný rozsah výjimečný.

⁵³ SÚA, MSP, k. 4059. Praha, 7. 4. 1939.

⁵⁴ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Praha, 25. 4. 1939.

⁵⁵ Tamtéž. Der neue Tag, 11. 4. 1939.

⁵⁶ StA Brno, B 257, k. 13, č. 5450. Úřad říšského protektora, 30. 8. 1939.

⁵⁷ SÚA, MSP, k. 4059. Okresní úřad Jilemnice, 19. 7. 1939.

⁵⁸ StA Brno, B 26, k. 1946, čj. 673/39. Presidium policejního ředitelství Brno, 6. 6. 1939. Trojovský měl k dispozici seznamy nezaměstnaných členů syndikátu „Český děl. syndikát se sídlem v Praze, pob. Brno“, který sdružoval býv. členy Národní obce fašistické.

Vedle podniků H. Göringa, které nejdéle a bez ohledu na mnohé stížnosti u nejvyšších říšských úřadů prováděly nábor mimoúřední cestou, to byly některé úřady z Bavorska, které si vymohly právo získávat protektorátní příslušníky v okresech jižních Čech, a to na práce při výstavbě stadiónu a jiných sportovních zařízení v Norimberku a Garmisch-Partenkirchen. Norimberské orgány dosáhly přechodného svolení, aby si samy zajišťovaly potřebné pracovní síly na vymezeném protektorátním území; když si však chtěly udržet stálé, a dokonce monopolní právo na exploataci některých okresů v jižních Čechách, narazily na rozhodný odpor okupačních úřadů. 12. července 1939 žádal úřad říšského protektora ministerstvo práce v Berlíně, aby ihned dalo příkaz pobožce zemského pracovního úřadu v Norimberku ke stažení svých najímačů. Zásah odůvodňoval zmíněný orgán varováním, že nejednotnost v postupu vede k řadě těžkostí, například ve mzdové politice.⁵⁹ Orgánům říšského protektora, které byly hlavním koordinačním střediskem pro využití českých pracovních sil, se aspoň podařilo silně omezit najímání mimo svou kompetenci a připravit si pro budoucnost cestu k úplnému monopolu.

Koncem června 1939 uzavírala skupina X úřadu říšského protektora svou nedlouhou, ale bezesporu úspěšnou činnost. Od počátku náboru do konce června zprostředkovala a vyslala do Německa 52 000 protektorátních příslušníků. Tehdy se poprvé objevila zmínka o brzkém zavedení pracovní povinnosti, aby bylo možné povolát vybrané ročníky k výkonu pracovní služby i v Německu. Protektorátní vláda byla vyzvána, aby zřídila státní pracovní úřady. Měli na ně dohlížet němečtí pověřenci a podle návrhu by byly přiřčeny k oberlandrátům.⁶⁰ Názory obsažené ve zprávě kompetentního orgánu dávaly tušit, že se blíží nové období ve využívání pracovních sil vůbec. Kancelář říšského protektora začala připravovat zřízení pracovních úřadů již v červenci 1939. Za právní podklad byl vzat Hitlerův výnos o autonomní správě protektorátu. Poněvadž německé obyvatelstvo nemělo podléhat českým samosprávným úřadům, byla vybudována současně i jejich německá síť. Pověřenci u oberlandrátů měli dohlížet na činnost českých i německých pracovních úřadů. Ve vztahu k českým úřadům měli sledovat nejen jejich organizační růst, nýbrž i personální obsazení. Zvláštní péči měli tito pověřenci pro pracovní nasazení věnovat německému obyvatelstvu, neboť jeho odchod mimo protektorátní hranice byl nežádoucí. Měli dbát na přednostní umístění nezaměstnaných Němců a řešit i otázku, zda jim bude možné zvýšit mzdy a tak zlepšit jejich postavení. Dosud byli Němci odměňováni podle stejných tarifů jako Češi.⁶¹

Pracovní úřady uvedl v život výnos z 23. července 1939.⁶² Služební předpis ministerstva sociální a zdravotní správy jim určoval náplň práce a povinnosti. V zásadě měly pečovat o obsazování volných míst ve svém okolí a spolupracovat v tomto směru se sousedními pracovními úřady. Jejich zvláštním úkolem bylo působit při najímání českých protektorátních příslušníků do Německa. Současně se vznikem pracovních úřadů zanikly původní najímací komise a jejich zaměstnanci byli přiděleni devatenácti oberlandrátům, jejichž pověřenci pro pracovní nasazení kontrolovali činnost nových úřadů. Pracovní úřady, „pracáky“, jak se jim běžně v české

⁵⁹ 30. 8. 1939 velitel pořádkové policie v protektorátě požádal Hlavní bezpečnostní úřad v Berlíně, aby zakázal najímání protektorátních dělníků pro Bavorsko. SUA, RP, k. 870, II-4-5185. Praha, 30. 8. 1939. Tamtéž, k. 867, II-4-5100. Dálnopis, 12. 7. 1939.

⁶⁰ Tamtéž, k. 867, II-4-5100. Zpráva o činnosti skupiny X. Praha, 30. 6. 1939.

⁶¹ Tamtéž. Zápis o schůzi s pověřenci pro pracovní nasazení u oberlandrátů, 19. 7. 1939.

⁶² SUA, MSP, k. 4059. Č. 139/1939 Sb. Služební předpis MSP, podepsaný ministrem Klumparem 6. 9. 1939.

veřejnosti říkalo, se staly v dalších letech symbolem okupačního režimu, teroru a terčem nenávisti. Vyvinuly se z nich orgány nejhoršího útisku, jaké poznal náš národ ve své historii. Dostaly do vlnu výnos o pracovní povinnosti pro muže od 16 do 25 let. Této formy se mohlo použít při zabezpečování zvláště důležitých úkolů, přičemž povinnost pracovat na určeném místě měla trvat jeden rok, popřípadě mohla být prodloužena na dvě léta. Vládní nařízení o pracovní povinnosti z 25. července 1939 se stalo právním podkladem pro budoucí akce, během nichž byly tisíce Čechů nuceny odejet daleko od svých domovů.⁶³ Pracovní úřady vznikly těsně před vypuknutím války a začaly působit vlastně až v jejím průběhu. Válka přinesla značné změny do postavení německých i zahraničních dělníků.

Posuzujeme-li akci najímání českých dělníků do říše od konce března do počátku války, jeví se v ní velmi jasně snaha okupačních úřadů získat co největší počet protektorátních příslušníků, bez ohledu na předchozí dohody o maximální hranici, která neměla být z rozličných důvodů překračována. Marné byly protesty zdejších zaměstnavatelů, odvolávající se na škody, způsobované nadměrným odchodem pracovních sil. Najímací komise měly odmítnout zájemce ze zemědělství a dalších odvětví, pocíťujících nedostatky pracovních sil. V praxi nenechaly odejít s nepřízenou žádného zájemce o odchod do říše; naopak je lákaly nadnesenými sliby. Stížnosti zdejších podniků zaplavovaly protektorátní ministerstvo. Například v polovině května protestoval ředitel Českomoravské sklárny, že z továrny v Krásné si pozvala najímací skupina 400 dělníků, kteří byli dočasně bez zaměstnání a v nejbližších dnech měli znovu nastoupit. Ředitel továrny upozorňoval, že provoz nebude moci obnovit, odjedou-li někteří jeho dělníci do říše.⁶⁴ Když se stal obdobný případ i v plzeňské Škodovce, kde asi 900 dělníků na tzv. neplacené dovolené bylo přemlouváno k odjezdu do Německa a docházely i další stížnosti, informoval o nich zemský ústřední úřad práce v Praze ministerstvo sociální správy. Zemský úřad označil situaci za tak hrozivou, že by mohlo dojít k ochromení hospodářského života. Navrhoval, aby každý uchazeč o práci za hranicemi protektorátu se prokázal před komisí potvrzením, že v posledních týdnech nebyl nikde zaměstnán.⁶⁵ Na jaře se množily zprávy o nedostatku zemědělských dělníků. Situace se zhoršila zvláště přede žněmi. Okresní úřad v Milevsku se obával o plynulou sklizeň obilí a žádal, aby okres Milevsko a Bechyně byly vyjmuty s okamžitou platností z náboru.⁶⁶ V létě to byly stavební firmy, které si stěžovaly na katastrofální nedostatek pracovních sil při výstavbě dálnice, který vznikl proto, že nebyla vůbec respektována zásada, aby do říše odcházeli jen nezaměstnaní.⁶⁷ Nejinak tomu bylo na stavbách silnic mezi Slavkovem a Uherským Hradištěm, Starým Hrozenkovem a Trenčínem a v okolí Jihlavy, Svitav a na čtených úsecích dálnice Plzeň–Ostrava. Ministerstvo veřejných prací konstatovalo koncem června okamžitou potřebu 3 000 dělníků, aby včas splnilo investiční úkoly. Nedostatek pracovních sil vznikl mimo jiné odchodem velkých skupin Čechů na stavbu dálnice Vídeň–Vratislav, kde byly vyšší mzdy. Ministerstvo navrhovalo zvýšit částečně mzdy i v protektorátě a upustit od dalšího najímání.⁶⁸ Ve zprávě ministerstva veřejných prací se dočítáme, že se

⁶³ J. Hauser, c. d., str. 168.

⁶⁴ SÚA, MSP, k. 4059. Praha, 16. 5. 1939.

⁶⁵ Tamtéž, k. 4058. Praha, 5. 6. 1939.

⁶⁶ Tamtéž. Milevsko, 9. 6. 1939.

⁶⁷ Tamtéž, k. 4057. Beroun, 21. 6. 1939. Fa Jelínek a synové měla místo 600 jen 250 dělníků, protože ostatní odešli do Německa.

⁶⁸ Tamtéž. Praha, 28. 6. 1939.

nedostávalo pro splnění investičních akcí při výstavbě silnic asi 10 000 pracovníků, pro vodohospodářské akce asi 1 500, letišť 800. Pro plné rozvinutí všech plánovaných staveb potřebovalo ministerstvo v nejbližší době asi 46 000 pracovních sil.⁶⁹ Několikrát se ozvala správa rosicko-oslavanských dolů. Také tam se množily případy bezohledného náboru, navíc i z chráněných oborů.⁷⁰

V létě 1939 visely po celém protektorátě vyhlášky a plakáty, které lákaly české muže a ženy k odjezdu do říše. Stálo v nich například: „Každý český dělník, který nemá zaměstnání nebo má nedostatečný výdělek, může se hlásit. Jízda do říše je bezplatná a potraviny na cestu budou dodány. Zemědělské síly se nepřijímají.“⁷¹ Oddělení X úřadu říšského protektora, kam docházely ze samosprávných protektorátních úřadů rozličné stížnosti na potíže vzniklé odchodem českých dělníků do Německa, neprojevovalo žádné chuti najímání omezovat. Nezůstalo utajeno, že část stížností vyvolalo znepokojení podnikatelů nad mizící nabídkou pracovních sil. Proto v odpovědi ministři sociální a zdravotní správy z konce července 1939 úřad říšského protektora s potěšením konstatoval, že díky náboru byla v protektorátě takřka odstraněna nezaměstnanost. Stalo se prý tak za výhodných podmínek pro české dělníky, a tato skutečnost mohla vést ke sblížení obou národů. Odpovědní činitelé okupačních orgánů uznávali, že odchod českých pracujících nemůže jít až k oslabení životně důležitých odvětví v protektorátě, avšak současně konstatovali, že takových důsledků se není třeba obávat. Nepopírali případy odvodu i řádně zaměstnaných dělníků, který prý zavinil špatný výklad textu na vyhláškách a plakátech. Podle nich se měly hlásit jen osoby, které neměly žádné zaměstnání.⁷² Okupační orgány sledovaly jediný cíl. Dostat do říše co největší počet českých pracovních sil, aniž by byla vážněji narušena životně důležitá výrobní odvětví v protektorátě.

Od konce března do počátku války bylo vypraveno do říše přes některé stížnosti protektorátních úřadů asi 70 000 Čechů.⁷³ Přesný stav nikdo neznal. V prvních měsících náboru soustřeďovalo zprávy o odjíždějících ministerstvo sociální péče. Hlášení náborových skupin nebyla však přesná a kromě toho vedle hromadných transportů odjížděly i menší skupinky nebo dokonce jednotlivci, o nichž se nevedla žádná evidence. Ani v červnu 1939 neexistovala přesná statistika. Situace se komplikovala ještě tím, že hodně našich občanů opouštělo svá zaměstnání v říši, nevraceli se zpět z dovolených, a tyto změny nikdo nezaznamenával. V červnu žádala kancelář státního presidenta ministerstvo sociální a zdravotní správy, aby sdělilo, jak je postaráno o evidenci osob pracujících za hranicemi. Objevily se totiž důkazy, že se nevede žádná statistika.⁷⁴ Ministerstvo oznámilo, že evidenci prováděly pouze okresní úřady a ústavy práce, částečně i orgány úřadu říšského protektora. Hodlalo spolu s úřadem říšského protektora vybudovat ústřední evidenci, a to na ministerstvu, u X. skupiny úřadu říšského protektora, a také na protektorátním vyslanectví v Berlíně.⁷⁵ Úmysl se realizoval, leč ani poté nebyla

⁶⁹ Tamtéž. Praha, 3. 7. 1939.

⁷⁰ SÚA, RP, k. 867, II-4-5100. Ministerstvo sociální a zdravotní správy, 13. 7. 1939. Od května do června odešlo z dolů v Zastávce 24 horníků.

⁷¹ SÚA, MSP, k. 4057.

⁷² SÚA, RP, k. 867, II-4-5100. Praha, 21. 7. 1939.

⁷³ V. Král, c. d., sv. III., str. 103. Autor uvádí 66.622 mužů a 3397 žen. Ve zprávě X. skupiny RP z 2. 9. 1939 se píše o 60.000 osobách. SÚA, MSP, k. 4060.

⁷⁴ AKPR, D 3629/39. Hlášení ministři, 2. 6. 1939.

⁷⁵ Tamtéž. Praha, 5. 6. 1939.

evidence úplná. Není proto divu, že počty o protektorátních příslušnicích (a to platí i o příslušnicích jiných národů) nejsou zcela spolehlivé. Počet protektorátních příslušníků, vypravených na práce do Německa od dubna do srpna 1939, byl tento:⁷⁶

	muži	ženy	
duben	16.726	116	
květen	18.593	81	
červen	14.831	1.361	
červenec	8.061	856	
srpen	8.411	983	
celkem	66.622	3.397	dohromady 70.019

Říšské úřady projevovaly zvýšený zájem v první řadě o stavební dělníky všeho druhu, kovodělníky, železniční zaměstnance, potom o horníky, cihlářské dělníky, pracovníky z kamenolomů apod. Stav najatých do 25. května 1939:⁷⁷

stavebnictví	21.285
kovoprůmysl	6.152
hornictví	1.580
kamenolomy	261
cihelny	3.500
železnice	2.998
přeškolení	284

V zásadě stejně zůstalo rozdělení i v dalších týdnech.⁷⁸ Mezi stavebními dělníky bylo vysoké procento pomocných dělníků. Němečtí zaměstnavatelé je velmi nutně potřebovali. Ještě raději však žádali o kvalifikované stavbaře, zejména zedníky, betonáře, tesaře a další profese. Do stavebnictví posílaly najímací komise většinu fyzicky zdatných dělníků, ať již měli jakoukoliv kvalifikaci. V průmyslu měli říšští zaměstnavatelé největší zájem o kvalifikované kovodělníky. Teprve v dalších letech se zmnohonásobily žádosti o různé jiné kvalifikované pracovníky. V prvních měsících po 15. březnu procházelo zaškolením na některou profesí jen nepatrné procento Čechů. I v tomto směru brzy nastaly podstatné změny.

Bylo by zajímavé sledovat činnost najímacích komisí v jednotlivých oblastech protektorátu. Nemáme však k dispozici dostatečné údaje například o tom, odkud a z kterých vrstev se rekrutovali odjíždějící pracovníci. Musíme se proto spokojit pouze s některými závěry obecnějšího charakteru. V Praze a Brně působily najímací komise od března bez přestání a úspěšně. V jiných velkých městech s odliš-

⁷⁶ V. Král, c. d., str. 103.

⁷⁷ SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100. Služební porada na úřadě ŘP, 26. 5. 1939.

⁷⁸ Koncem července 1939 bylo z 52.500 protektorátních příslušníků zprostředkováno 30.700 do stavebnictví, 8200 do kovoprůmyslu, 2144 do hornictví, 588 do kamenolomů, 4447 do ciheln, 4376 k železnicím. Tamtéž. Zpráva o činnosti X. skupiny, 30. 7. 1939.

nou skladbou průmyslu, v Moravské Ostravě, Plzni, Kladně a také ve Zlíně, byly výsledky najímání méně úspěšné. Největší kontingenty v těchto měsících dodávaly oblasti s málo vyvinutým průmyslem, zejména jižní Čechy, západní a východní Morava.⁷⁹ Nábor se opakoval i v nejdlejších vesnicích. Praktické provádění nebylo nijak složité a hlavně bylo rychlé. Najímací komise oznámila datum, hodinu i místo náboru na plakátech, vyhláškách, někdy i v tisku. Zájemci chodili v prvních dnech i ze zvědavosti, aby zjistili, co lze v Německu očekávat. Výzvy však brzy nestačily. Ubývalo osob přicházejících dobrovolně. Proto okresní nebo městské úřady si zvaly registrované nezaměstnané.⁸⁰ Spolu s německými náborčími působili čeští tlumočníci, aby se uchazeči mohli dobře seznámit s nejdůležitějšími záležitostmi. Komise vysvětlila zájemcům nejdříve o jaké zaměstnání se jedná a zhruba na kterém místě. V tomto směru se komise měly řídit požadavky, které jim docházely od jejich nadřízených orgánů, nejdříve zplnomocněnce říšského ministra práce, později X. oddělení úřadu říšského protektora. Komise se snažila co nejdříve splnit všechny žádosti.⁸¹ Často se stávalo, že zájemci byli zkreseně informováni o pracovních a jiných podmínkách. Všichni měli uzavírat pracovní smlouvy. Ty však byly často podepisovány bez řádného vyplnění. Někde dokonce najímací komise nedávaly smlouvy vůbec podepisovat. Pak ovšem vznikaly mnohé nepřijemnosti a docházelo k velkým zklamáním, když se skutečnost velmi lišila od slibů. Najímací komise slibovaly zpravidla mnohem větší výdělky než povolovaly mzdové tarify a než zaměstnavatelé byli ochotni poskytovat. Také informace o dovolených, o cestách k rodinám, o placení odlučného apod. bývaly záměrně zkraslovány, jen aby úspěch náboru byl co největší.⁸²

Říšští zaměstnavatelé žádali protektorátní dělníky s dobrou fyzickou kondicí, bez vážnějších chorob. Součástí najímacího procesu byly lékařské prohlídky. V prvních měsících je prováděli místní, zpravidla čeští lékaři. Prohlídky byly více než povrchní a velmi zběžné. Kdo si přál odejít, tomu lékaři nečinili žádné obtíže, byť šlo o lidi na první pohled nemocné. Proto někdy odjížděly osoby fyzicky zchátralé, nehodící se pro obtížnější práci, dále lidé trpící chorobami, jako byla kýla, TBC, srdeční vady i pohlavní choroby. V květnu 1939 se stal případ, že v říši krátce po příjezdu zemřel protektorátní příslušník z Kroměříže na protržení žaludečního vředu. Podle výpovědi jeho kamarádů sdělil při lékařské prohlídce, že je nemocen, trval však na odjezdu a tak jej uznal lékař za zdravého.⁸³ Lékaři však vystavovali velmi ochotně potvrzení, jestliže najímaný projevil nesouhlas s odjezdem, i když pochopitelně nemohli vyhovět každému; upadli by snadno v podezření, že sabotují náborovou akci k posílení říšského hospodářství. Po negativních zkušenostech s výsledky lékařských prohlídek a po mnoha stížnostech na očividné zanedbávání požadavků při výběru vhodných osob měnil se způsob prohlídek i složení lékařů. Stále častěji je vykonávali němečtí lékaři. Již na sklonku srpna 1939 vydal úřad říšského protek-

⁷⁹ Např. 6. 5. 1939 najala komise na Holešovsku 104 mužů pro závody H. Göringa v Linci a v Lipniku 109 mužů. V Litovli bylo získáno naopak jen 59 osob z 539 pozvaných. Vedoucí náboru měl podezření, že v tomto případě působila nepřátelská propaganda. Tamtéž. Zpráva o inspekční cestě za najímacími komisemi. Praha, 8. 5. 1939.

⁸⁰ Tamtéž. Taková praxe byla např. v Brně, Ostravě aj.

⁸¹ Úřad RP se informoval, zda je možné najmout v prostějovském obvodě krejčí pro Ostmarku. Oberlandrát odpověděl kladně. StA Brno, B 257, k. 13, č. 5450. Praha, 7. 9. 1939. Takové případy byly na denním pořádku.

⁸² Množství dokladů stížností ve fondu ministerstva sociální a zdravotní správy.

⁸³ SUA, RP, k. 914, II-4-5468. Praha, 20. 5. 1939.

tora nařízení, aby při najímání konali službu komisionálně dva lékaři, z nichž jeden měl ovládat češtinu. Výběr lékařů řídil oberlandrát. Lékařské prohlídky se konaly podle směrnic vojenských odvodů a výsledky se měly zapisovat do zvláštních formulářů s konečným hodnocením podle stupnice: schopen, podmíněně schopen, další prohlídka nutná, dočasně neschopen a neschopen.⁸⁴ Byly zvýšeny i honoráře a lékař obdržel za jednu osobu místo dosavadních 5 K dvojnásobek.⁸⁵

Na jaře a v létě 1939 neprocházeli naši občané před odjezdem žádnou kontrolou policejních orgánů. Okupační úřady se vesměs málo staraly o to, jak jsou politicky spolehliví. Nevěnovaly pozornost ani osobám s temnou minulostí, morálně rozvráceným otd. Změnu přivodily teprve časté stížnosti z Německa. Koncem července se na úřadě říšského protektora projednávala otázka, zda skutečně bylo mezi českými dělníky v Německu až 20 % nežádoucích, tzv. nebezpečných živlů. Zástupci ministerstva sociální a zdravotní správy namítali, že z německé strany nebyl nikdy vznesen požadavek, aby se najímali jen občané s nezávadnou minulostí. Podle názoru úředníků protektorátního ministerstva sociální a zdravotní správy vyskytli se pouze jednotlivci, kteří dávali důvod ke stížnostem. Zaměstnavatelé byli vcelku spokojeni.⁸⁶ Na hranicích nečinili obtíže ani těm, kdo neměli řádné povolení k přechodu. Himmlerův výnos z 22. března 1939 povoloval protektorátním příslušníkům překročit hranice na pouhé potvrzení orgánů ministerstva práce.⁸⁷ Stávaly se dokonce případy, že k transportu se připravili bez zvláštních obtíží jedinci mající důvod dostat se mimo protektorát a na hranicích se jen náhodně zjistilo, že ve vlaku bylo více osob, než uváděly doprovodné seznamy.⁸⁸ Aby se zabránilo podobným zjevům, dostával vedoucí jmenný seznam všech příslušníků transportu. Cestovní kancelář Čedok, která obstarávala technické záležitosti spojené s dopravou, byla povinna si vyžádat přesné údaje o počtu i o cílech transportu.⁸⁹

O seznamy odjíždějících se brzy začalo zajímat i gestapo. Chtělo se přesvědčit, zda nebyly v transportech hledané osoby. Zásahy do seznamů byly však ze strany gestapa poměrně velmi řídké. Mělo mnohem lepší cesty, jak si zajistit podezřelé.⁹⁰

Mezi dnem podepsání smlouvy na najímacím středisku a odjezdem uplynul nejvýše týden. Osoby odjíždějící do říše si měly vzít s sebou pracovní šatstvo a obuv. Část z nich však neměla prostředků na jejich nákup. Proto jim byla do srpna poskytována záloha 50 K na ošacení. Pak byl příspěvek zrušen s odůvodněním, že odjíždějící byli většinou zaměstnaní občané, kteří si mohli pracovní ošacení a obutí zakoupit.⁹¹ Protože značná část našich dělníků odjížděla zpočátku velmi nedostatečně vybavena a protektorátní orgány neměly dostatek prostředků k účinnější pomoci, žádal říšský protektor německé pracovní úřady a hlavně zaměstnavatele,

⁸⁴ Tamtéž, k. 883, II-4-5422. Praha, 31. 8. 1939.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ SÚA, MSP, k. 4059. Přípis říšského protektora, 15. 7. 1939. Memorandum ministerstva sociální a zdravotní správy, 17. 7. 1939.

⁸⁷ SÚA, RP, k. 867, II-4-5100. Telefonní hovor úřadu RP s vedoucím gestapa v Opavě, 30. 3. 1939.

⁸⁸ Např. 31. 5. bylo ve zvl. vlaku Praha–Erfurt 16 osob bez průkazu, pracovního povolení i bez jízdenky. Vedoucí transportu je ujistil, že mohou bez obav odejet, protože říše potřebuje dělníky. Bezpečnostní orgány však žádaly, aby se pod. případy neopakovaly. Tamtéž. Zplnomocněnec říšského ministerstva dopravy, 22. 6. 1939.

⁸⁹ Tamtéž, k. 885, II-4-5450. Okresním zplnomocněncům říšského ministerstva práce v najímacích komisích. Praha, 31. 7. 1939.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ SÚA, MSP, k. 4057, Záznam ministerstva sociální a zdravotní správy z 31. 8. 1939.

aby se o jejich potřeby postarali. Ani říšské úřady ani zaměstnavatelé nebyli v tomto směru příliš štedří.⁹²

Zvláštní vlaky s protektorátními dělníky odjížděly většinou z velkých stanic. Často se to neobešlo bez všelijakých propagandistických i aktivistických náležitostí. Nechyběly kapely, nechyběly německé ženy z organizace NSV, rozdávající balíčky s jídlem.⁹³ Za zvuků dechovky se loučili odjíždějící se svými blízkými. Směřovali do neznámé země, s jejímiž obyvateli se měli všichni již příležitost setkat jako s příslušníky okupačních vojsk. Zatím s nimi neměli větších zkušeností. Někteří Češi odjížděli s nadějami na slušný výdělek, většina však s úzkostí a jen proto, že tlak poměrů byl silnější než vlastní vůle. Pozdější transporty odvážely stále více těch, kteří by byli raději zůstali doma, ve vlasti. Zbývalo jen doufat ve šťastné a brzké shledání s domovem a blízkými. Vlaky doprovázeli úředníci ministerstva sociální a zdravotní správy. Starali se o svěřence až na místo určení. Na nádražích německých měst začínal pro naše občany zcela nový život. Do kterých oblastí směřovaly na jaře a v létě 1939 transporty? Dokumenty jasně ukazují, že to bylo nejčastěji Dolní Sasko, Braniborsko, Nordmark a Rakousko.⁹⁴ Na počátku května 1939 bylo zhruba 20 000 Čechů rozmístěno takto:

Dolní Sasko	7 300
Braniborsko	5 700
Nordmark	2 750
Rakousko (všechny župy)	1 400
Střední Německo	800
Vestfálsko	80
Hesensko	800
Východní Prusko	420
Slezsko	420
Porýní	250
Pomořany	160
Bavorsko	60

Také v dalších týdnech se jako cíl Čechů vyskytovala nejčastěji města Hannover, Berlín, Hamburk, Linec, Halle, Štětín. Několik transportů směřovalo do oblasti u Baltického moře, do Elblagu a Královce.⁹⁵ Značné soustředění českých dělníků bylo od počátku v Berlíně a jeho okolí. Dalším takovým střediskem byl Hannover s okolím a Brunšvik s obrovskými staveništi a továrnami v Salzgitter a Watenstedt. Před válkou bylo několik set našich dělníků i při výstavbě závodů H. Göringa v Linci a také v továrnách a docích v Hamburku. Také v Norimberku a Mnichově se ozýval český hovor a ani západní Německo nebylo opomenuto. Na obsazené

⁹² SÚA, ŘP, k. 867, II-4-5100, Praha 31. 6. 1939.

⁹³ Obsah balíčku se řídil vzdáleností cílové stanice. Při cestě delší než 8 hodin býval v ceně 2 RM a obsahoval: 1 kg chleba, 30–50 dkg salámu, 6 párků, 2 vejce, trochu čaje, 10 cigaret a pro ženy čokoládu. StA Brno, B 257, k. 13, č. 5510. Praha, 31. 8. 1939.

⁹⁴ SÚA, ŘP, k. 915, II-4-5500, Zpráva X. skupiny ze 4. 5. 1939.

⁹⁵ Tamtéž.

československé pohraničí se protektorátní příslušníci tehdy ještě vůbec nedostali. Příčinou nebyl nezáměr tamních podnikatelů, ale obavy sudetských i pražských orgánů, aby příchod Čechů neposiloval český živel, na jehož potlačení měli liberečtí vedoucí funkcionáři eminentní zájem.⁹⁶ Teprve mnohem později hospodářská nezbytnost odsunula tyto názory do pozadí a protektorátní příslušníci byli masově začleňováni do továren v pohraničním území.

⁹⁶ O politice vůči české menšině viz blíže F. Mainuš, c. d. a J. Orlik, c. d.